

آماده‌سازی مقیاس دینداری برای جمعیت دانش‌آموزی

دکتر محمد خدایاری فرد*

دانشیار دانشگاه تهران

سماواتی

کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی

سید اکبری زردخانه

دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری

چکیده:

نوجوانان قشر عظیمی از جوامع را تشکیل می‌دهند و ارزش‌های دینی این قشر، چهره غالب ارزشی آینده جوامع را نشان می‌دهد. این پژوهش با هدف آماده‌سازی مقیاس دینداری برای دانش‌آموزان انجام شد. روش پژوهش توصیفی بود. جامعه آماری آن، کلیه دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی شهر تهران بودند که به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای به حجم ۹۴۴ نفر انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها، دو پرسشنامه موازی مقیاس دینداری فرم (الف و ب) تهیه شد. ضریب آلفای کرونباخ فرم الف و ب به ترتیب، ۰/۹۷ و ۰/۹۶ محاسبه شد. یافته‌های نشان داد مقیاس تهیه شده در دو فرم، برای ارزیابی دینداری این گروه از دانش‌آموزان ابزاری مناسب است.

کلید واژه‌ها:

مقیاس دینداری، دانش‌آموز، روانی، اعتبار

مقدمه

دین از ابعاد مهم زندگی انسان به شمار می‌رود، که همواره اثرات عمیق آشکار و نهانی بر احساسات، عواطف، افکار، رفتارها و تعاملات انسانی داشته و دارد، به این دلیل علم روان‌شناسی هیچ وقت نتوانسته است نسبت به این امر بدون توجه باشد. اثر مهم دین در آرامش روانی، بهداشت و سلامت روانی (به عنوان مثال ریپنتروپ^۱ و همکاران، ۲۰۰۵؛ دزوتر^۲ و همکاران، ۲۰۰۶؛ وایلاننت^۳ و همکاران، ۲۰۰۸؛ موسوی و اکبری زردخانه، زیرچاپ) و همچنین نقش آن در کاهش و بهبود بیماری‌های روانی (به عنوان مثال بیرمن^۴، ۲۰۰۸؛ طاهری و همکاران، ۱۳۸۷؛ میرمهدی و پیرانی، ۱۳۸۷) و ناهنجاری‌های اجتماعی (به عنوان مثال اسمیت^۵، ۲۰۰۳؛ میلر^۶ و همکاران، ۲۰۰۵؛ کلین^۷ و همکاران، ۲۰۰۶؛ خدایاری فرد و همکاران، زیرچاپ) باعث شده است که مطالعات روان‌شناسی دین در ابعاد مختلف، رشد چشمگیری داشته باشد. به همین دلیل ساخت مقیاس‌هایی که نگرش دینی، میزان رفتارهای دینی و ویژگی‌های دینی افراد را ارزیابی کند، اهمیت بسیاری در این حیطه یافته‌اند.

تا به امروز، مقیاس‌ها و پرسشنامه‌های متعددی در سرتاسر دنیا برای سنجش نگرش دینی و دینداری ساخته شده‌اند که بسیاری از آنها مختص به قلمرو مسیحیت یا سایر ادیان است (به طور مثال هانت^۸ و همکاران، ۱۹۷۱؛ فرانسیس^۹، ۱۹۹۲؛ بنسون^{۱۰} و همکاران، ۱۹۹۳؛ کینگ^{۱۱} و همکاران، ۱۹۹۵؛ گیپسون^{۱۲} و فرانسیس، ۱۹۹۶؛ مالتبی^{۱۳}، ۱۹۹۸؛ اسکیارا و گیوشو^{۱۴}، ۲۰۰۳؛

-
1. Rippentrop
  2. Dezutter
  3. Vaillant
  4. Bierman
  5. Smith
  6. Merrill
  7. Klein
  8. Hunt
  9. Francis
  10. Benson
  11. King
  12. Gibson
  13. Maltby
  14. Sciarra & Gushe

اسمیت و همکاران، ۲۰۰۳ و جکسون^۱ و فرانسیس، ۲۰۰۴).

گرچه دین اسلام تقریباً بیش از یک میلیارد پیرو در جهان دارد، اما فعالیت‌های اندکی درباره مقیاس‌سازی دینی در جوامع اسلامی و مبتنی بر مفاهیم و اصول دینی انجام شده است و در نتیجه متخصصان بهداشت روانی و دانشمندان سایر علوم از کم و کیف شیوه‌هایی که این دین زندگی پیروان خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اطلاعات لازم و کافی ندارند (ابوریا و پارگامنت^۲، ۲۰۰۷). وایلد و جوزف^۳ (۱۹۹۷) با استفاده از یک نمونه ۵۰ نفری دانشجوی مسلمان انگلیسی (۳۱ مرد و ۱۹ زن) مقیاس نگرش مسلمان به دین^۴ را ساختند. این مقیاس ۱۴ ماده و سه عامل با عناوین عامل کمک فردی^۵، دیدگاه مسلمانان^۶، اعمال مسلمانان^۷ داشت. این افراد درباره چگونگی استخراج ماده‌های مقیاس و شیوه استخراج عامل‌ها چیزی بیان نکرده‌اند. همچنین گروه نمونه مورد مطالعه در این پژوهش برای ابزارسازی کافی نبوده‌اند.

در انگلستان با یک گروه نمونه ۳۸۱ نفری مسلمان که سن آنها بین ۱۶ تا ۲۰ بود، ساهین^۸ و فرانسیس (۲۰۰۲) به ساخت مقیاس نگرش به اسلام^۹ اقدام کردند. این مقیاس ۲۳ ماده دارد که عواطف مسلمانان را نسبت به اعمال و باورهای دینی ارزیابی می‌کند. این محققان نشان دادند که نگرش مثبت به اسلام با بهزیستی روانی رابطه مستقیم دارد. توجه صرف به عواطف و پرداختن به اعمال و باورهای واقعی افراد را می‌توان از ایرادات این ابزار شمرد، که تنها در گروه نوجوانان روایی و اعتباریابی شده و کاربرد آن در گروه‌های دیگر همچنان مورد تردید است.

ابوریا (۲۰۰۶) با انجام دادن مصاحبه با ۲۵ نفر مسلمان در اسرائیل و آمریکا و بررسی پیشینه دینی و علمی اسلام، مقیاس روانشناختی دینداری اسلامی^{۱۰} را طراحی کرد. سپس این مقیاس از طریق اجرای اینترنتی بر ۳۴۰ مسلمان در سراسر دنیا اجرا شد. تحلیل عاملی داده‌های

-
1. Jackson.
  2. Abu Rayia & Pargament
  3. Wilde & Joseph
  4. Muslim Attitudes Towards Religion Scale (MARS)
  5. personal help
  6. Muslim worldview
  7. Muslim's practices
  8. Sahin
  9. Attitude Toward Islam Scale (ATIS)
  10. Psychological Measures of Islamic religiousness (PMIR)

جمع آوری شده نشان داد که این ابزار دارای هفت عامل (باورهای اسلامی^۱، مفاهیم اخلاقی اسلامی^۲، شبهات دینی اسلامی^۳، وظایف، تعهدات و محرّمات دینی اسلامی^۴، مقابله‌های دینی مثبت اسلامی^۵، ارزیابی عقوبت خداوندی^۶، ایمان‌آوری به اسلام^۷) است که کلیه این عوامل و کل مقیاس روایی و اعتبار مقبولی داشت.

در ایران نیز پژوهش‌هایی در این خصوص انجام شده است، ولی با مطالعه دقیق‌تر پژوهش‌های انجام شده، ملاحظه می‌شود که اکثراً در تهیه و تدوین آن‌ها از مدل گلاک و استارک^۸ (۱۹۶۶) یا مدل‌های غیراسلامی استفاده شده است؛ و کمتر به متون و منابع اسلامی مراجعه شده است (به طور مثال سراج‌زاده، ۱۳۷۷ و طالبان، ۱۳۷۹) و کمتر پژوهشگری در ساخت مقیاس‌ها، یک الگو و مدل منسجم بر اساس مبانی نظری اسلام اتخاذ و در ساخت ابزار از آن استفاده کرده است.

در برخی موارد نیز که این مهم تا حدودی تحقق یافته است، اکثراً از نظر ویژگی‌های روش شناختی از قبیل محاسبه و گزارش کامل ویژگی‌های روان‌سنجی به دست آوردن روایی^۹ و اعتبار^{۱۰} نقص دارند. (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۵). اصولاً روش‌شناسی سهم بسزایی در انجام دادن مطالعات و تحقیقات، مخصوصاً تحقیقات دینی ایفاء می‌کند. بدین معنا که اتخاذ روش علمی درست و منطقی حصول داده‌ها و یافته‌هایی را موجب می‌شود، که اعتمادپذیر بوده و خالی از اشتباهات و خطای روش شناختی خواهد بود که در نهایت از ایجاد و شکل‌گیری مفاهیم و تصاویر غلط از دین، دیندار و دینداری خواهد شد. لذا بررسی ملاحظات روش شناختی در حوزه مطالعات مربوط به روان‌شناسی دین، از جمله بررسی مبانی نظری حاکم بر روش‌های پژوهش، نقش نظریه در پژوهش، منطق انتخاب روش و ابزار مناسب و

1. islamic beliefs
2. islamic ethical principles and universality
3. islamic religious struggle
4. islamic religious duty, obligation and exclusivism
5. islamic positive religious and identification
6. punishing Allah reappraisal
7. islamic religious conversion
8. Glock & Starck
9. validity
10. reliability

بالاخره منابع مربوط به طراحی و ساخت پرسشنامه، اهمیت ویژه‌ای دارد. (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸). بنابراین، وجود مقیاسی با ویژگی‌های روانسنجی مطلوب به عنوان ابزاری علمی و ارجاعی پژوهشگران، اهمیت خود را هر چه بیشتر نشان می‌دهد.

دین به عنوان پدیده خارجی و مستقل از پذیرش انسان‌ها یعنی مستقل از روان انسان‌ها و جامعه انسانی مدنظر قرار می‌گیرد؛ در صورتی که دینداری یا تدین ناظر به پذیرش دین، توسط انسانهاست. دینداری صفت و حالت انسان بوده که دین متعلق به آن است. شهید صدر در «الفتاوی الواضحه» معارف اسلام را دارای ساختاری متشکل از رابطه انسان با خداوند، با خود، دیگران و جهان هستی معرفی می‌کند.

خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۵) دینداری را مبتنی بر چهار نوع رابطه مذکور تبیین کرده‌اند که این ساختار هماهنگ با سه عنصر اصلی (عقاید، اخلاقیات و احکام) است که در تعریف دین توسط تعدادی از علما از جمله علامه طباطبائی (۱۳۵۶) و مطهری (۱۳۶۹) مطرح شده است. سپس با استفاده از این عناصر اساسی در دین و ویژگی‌های روان‌شناختی، عاطفی و رفتاری، دینداری را چنین تعریف کرده‌اند: شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیاء و آخرت و احکام الهی و داشتن علائق و عواطف معینی نسبت به خدا، خود، دیگران و جهان هستی در جهت تقرب به خدا و التزام به وظایف دینی. در پژوهشی که توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۵) و با هدف ساخت و آماده‌سازی مقیاس سنجش دینداری دانشجویان در ایران براساس این الگو انجام شد، تعداد ۴۱۳۱ دانشجو مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های ایران انتخاب و مطالعه شدند. این مطالعه در طی چهار مرحله (سه مرحله مقدماتی و یک مرحله نهایی) انجام شد. در این پژوهش ابتدا براساس روش مطالعه اسنادی، مؤلفه‌های دینداری با استفاده از منابع اسلامی به خصوص قرآن کریم و احادیث در چهار حیطه شناخت^۱، باور، عواطف^۲ و التزام به وظایف دینی تعیین و تعریف شد. در پایان مرحله سوم دو فرم الف و ب مقیاس هر یک با ۱۱۳ ماده در چهار حیطه فوق آماده شد. هر فرم مقیاس شامل چهار حیطه است: شناخت دینی با ۴ مؤلفه و ۱۳ ماده، عواطف دینی با ۵ مؤلفه و ۲۰ ماده، باور دینی با ۴ مؤلفه و ۲۵ ماده و التزام به وظایف دینی با ۴ مؤلفه و ۵۵ ماده. در مرحله نهایی، فرم‌های ۱۱۳ ماده‌ای اجرا شد.

1. Cognition
2. Affection

نتایج، نشان دهنده روایی ملاکی^۱، روایی تفکیکی^۲ و روایی سازه^۳ مطلوب این مقیاس است. اعتبار مقیاس نیز مناسب گزارش شده است.

قربانی^۴ و همکاران (۲۰۰۰) نیز با استفاده از یک گروه ۱۷۸ نفری (۷۶ زن و ۱۰۲ مرد) از دانشجویان ایرانی روایی ویرایش فارسی مقیاس نگرش مسلمان به دین را ارزیابی کردند. آنها دریافتند که سه عامل این ابزار با دین درون و برون سوی^۵ الپورت و راس^۶ (۱۹۶۷) همسانی درونی مناسب و رابطه مثبت دارد. در نهایت آنها به این نتیجه دست یافتند که این ابزار برای جامعه دانشجویان ایران اعتبار دارد، ولی روایی پیش بین لازم را دارا نمی‌باشد.

شیرشاهی (۱۳۷۸) ضمن آماده سازی و تطبیق پرسشنامه سنجش نگرش دینی در گروه دانش آموزان دبیرستانی، نگرش دینی در میان جنسیت پسر و دختر، پایه‌های اول تا سوم و رشته‌های مختلف تحصیلی را مطالعه کرده است. افشاری (۱۳۸۰) تحقیقی راجع به سنجش میزان دینداری دانش آموزان دوره متوسطه شهر همدان انجام داده است و به این نتیجه رسیده است که بر خلاف برخی از نظرات رایج در جامعه، نوجوانان دینداری بالایی دارند. معنوی پور (۱۳۸۰) مقیاس سنجش رشد اعتقادی دانش آموزان مقطع متوسطه شهر تهران را ساخته و هنجاریابی کرده است. این مقیاس ۵ عامل رشد اعتقادی و ضریب اعتبار ۰/۹۱ دارد.

نیکخواه (۱۳۸۰) تحقیقی برای سنجش دینداری دانش آموزان سال سوم و پیش دانشگاهی شیراز انجام داده است که از مدل گلاک و استارک استفاده کرده است، و دینداری را شامل چهار بُعد اعتقادی، تجربی، پیامدی و مناسکی تعریف کرده است. لاریجانی (۱۳۸۱) آزمون باور دینی را برای دانش آموزان سال سوم دبیرستان شهر تهران ساخته و هنجاریابی کرده است. اعتبار این آزمون ۰/۹۴ به دست آمده است. طلابی (۱۳۸۲) آزمون ۳۵ سؤالی پای‌بندی به دینداری را برای دانش آموزان متوسطه و پیش دانشگاهی شهر یزد ساخته است. این آزمون دو بُعد شناخت دینی و رفتار دینی با ضریب اعتبارهای ۰/۹۷ و ۰/۷۸ دارد.

-
1. criterion
  2. discriminant
  3. construct
  4. Gorbani
  5. intrinsic. extrinsic
  6. Allport & Ross

با بررسی مقیاس‌های ساخته شده در کشور می‌توان اذعان کرد که در حال حاضر در آموزش و پرورش فعلی ایران که در راستای ایجاد نگرش‌ها و باورهای دینی در دانش‌آموزان، آموزش‌های متنوع رسمی و غیررسمی برای دانش‌آموزان مهیا می‌شود، وجود یک ابزار معتبر و معتمد برای ارزیابی نگرش و باورهای دینی می‌تواند راهگشای پاسخ به سؤال‌های بسیار باشد زیرا ارزیابی این نوع آموزش‌ها مشخص خواهد کرد که:

- ۱- برنامه‌های آموزشی تدوین شده تا چه حد مؤفق و مفید بوده، یا به شکست انجامیده است.
  - ۲- نقاط قوت و ضعف آموزش‌های دینی در چه مواردی است تا بر این اساس اقدامات لازم از سوی مسئولان انجام گیرد.
  - ۳- اهمیت و تأثیر نگرش دینی بر سایر متغیرها مانند پیشرفت تحصیلی، هوش، ویژگی‌های شخصیتی و بهداشت روانی، به چه میزان است.
- در راستای پاسخ به این نیاز، هدف کلی پژوهش حاضر، آماده سازی مقیاس دینداری برای دانش‌آموزان (دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی) شهر تهران است تا برای سنجش اعتقادات و نگرش دینی گروه دانش‌آموزی ابزاری مناسب ارائه شود.

روش

جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر سال‌های اول، دوم، سوم و پیش‌دانشگاهی مناطق ۱۹ گانه شهر تهران در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴ است. این پژوهش در دو مرحله مطالعه مقدماتی و اجرای نهایی، انجام شده است. در مطالعه مقدماتی ۸۰ نفر از دانش‌آموزان دو منطقه شمال و جنوب شهر تهران (مناطق ۱ و ۱۹) به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای از هر منطقه، یک دبیرستان و مرکز پیش‌دانشگاهی پسرانه و دخترانه انتخاب و از هر دبیرستان و مرکز پیش‌دانشگاهی یک کلاس به صورت تصادفی انتخاب و مقیاس توسط ۲۰ نفر از دانش‌آموزان هر کلاس تکمیل شد.

در اجرای نهایی، مناطق ۱، ۵، ۸ و ۱۹ که بنا به نظر کارشناسی تحقیقات آموزش و پرورش شهر تهران، معرف مناطق ناحیه‌های شمال، جنوب، غرب و شرق تهران محسوب می‌شوند، برگزیده شده و از هر منطقه، یک دبیرستان و یک پیش‌دانشگاهی به صورت تصادفی انتخاب شد. در هر کدام از دبیرستان‌ها نیز، از هر یک از پایه‌های اول، دوم و سوم، یک کلاس

(جمعاً سه کلاس)، به صورت تصادفی انتخاب و تمام دانش‌آموزان کلاس آزمون شدند. در مراکز پیش‌دانشگاهی نیز یک کلاس به صورت تصادفی انتخاب و مقیاس توسط تمام دانش‌آموزان کلاس تکمیل شد. ۹۶۰ مقیاس در اجرای نهایی جمع‌آوری شد، که پس از کنار گذاشتن موارد ناقص و غیر کاربردی، تعداد آن به ۹۴۴ مورد رسید.

ابزار

در این پژوهش از تعریف خدایاری و همکاران (۱۳۸۵) برای دینداری استفاده می‌شود. با توجه به این تعریف مؤلفه‌های دینداری در چهار بُعد شناخت دینی، علائق و عواطف دینی، باور دینی و التزام به وظایف دینی به شرح زیر تقسیم می‌شود:

الف) شناخت دینی: شناخت به معنای دانش اصول دین یعنی یقین به خدا، آخرت، پیامبران و آگاهی از فروع دین است (کافی، ج ۲، ص ۵۱).

ب) علائق و عواطف دینی: شامل کلیه احساسات و عواطف مثبت و منفی است. عواطف مثبت در راستای شناخت و پذیرش قلبی نسبت به پروردگار یکتا، انبیاء و اولیاء، مؤمنین و تمامی دینداران، احکام دین، جهان هستی و جهان پس از مرگ در فرد دیندار به وجود می‌آید. عواطف منفی نیز تحت تأثیر محبت به خدا و دین خدا، نسبت به دشمنان دین الهی و پیامبران و اولیاء آن، مطرح می‌شود.

ج) باور دینی: باور به معنای پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی نسبت به اصول و شرایع دین است (کافی، ج ۲، ص ۳۳ و ۳۸).

د) التزام به وظایف دینی: یعنی فرد دیندار در پی به وجود آمدن معرفت و احساس عاطفی نسبت به پروردگار، انبیاء و اولیاء دین، انجام تکالیف و احکام الهی را در حیطه شخصی، اجتماعی و اقتصادی بر خود بایسته بداند.

این مقیاس دو فرم الف و ب و هر فرم ۱۱۳ ماده داشت. مطالعه ویژگی‌های روانسنجی این ابزار در جمعیت دانشجویی نشان داده است که این ابزار کفایت لازم دارد. ضریب آلفای حیطه‌های چهارگانه و کل مقیاس ۰/۷۶ تا ۰/۹۵ گزارش شده است.

لازم به توضیح است که در انتهای مقیاس یک بخش گمانه‌سنجی قرار داده شد که در بر گیرنده نه سؤال به منظور ارزیابی میزان مذهبی بودن فرد از دید خود، پدر، مادر، اقوام نزدیک،

اقوام دور، دوستان، همکلاسی‌ها، دبیران و ناآشنایی است که با فرد آشنایی مختصری دارند.

مطالعه مقدماتی

اطلاعات جمع‌آوری شده در مطالعه مقدماتی با استفاده از نرم‌افزار SPSS 10.5 تجزیه و تحلیل شد و تغییراتی در ماده‌های مقیاس به وجود آمد. سؤال‌های دارای همبستگی پایین با نمره کلی مقیاس حذف شدند و در صورت حذف، ضریب آلفای کرونباخ را بالا می‌بردند. سپس با ۱۰ نفر از دانش‌آموزان درباره فهم و درک سؤال‌های مصاحبه انجام شده و سؤال‌ها یا کلماتی که از نظر دانش‌آموزان مبهم و نامفهوم بوده، با در نظر گرفتن نظرات و پیشنهادات متخصصان تغییر داده شده است.

در نهایت در فرم الف مقیاس دینداری برای جامعه، سؤال‌های ۱۲، ۱۵، ۴۰، ۴۳، ۴۹، ۵۳، ۶۲، ۹۳ و ۱۱۰ حذف و سؤال‌های ۲، ۱۳، ۵۵، ۵۷، ۷۴ و ۸۰ تغییر یافتند. در فرم ب این مقیاس نیز سؤال‌های ۱۲، ۲۵، ۴۳، ۵۶، ۶۵، ۷۴، ۸۳، ۹۴ و ۱۰۸ حذف و سؤال‌های ۷، ۲۴، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۸۶، ۹۲ و ۱۰۳ تغییر داده شدند. تعداد سؤال‌هایی که حذف شده در هر دو مقیاس یکسان (۹ سؤال) و در نتیجه تعداد ماده‌های دو فرم نهایی مقیاس به ۱۰۴ (۹=۱۱۳) سؤال تقلیل یافت و برای مطالعه اصلی آماده شد.

یافته‌ها

روایی اصطلاحی است که به هدفی اشاره می‌کند، که آزمون برای تحقق بخشیدن به آن درست شده است. (سیف، ۱۳۸۴). در این پژوهش، برای تعیین روایی محتوایی^۱ از قضاوت ۴ نفر متخصص روان‌شناس دانشگاهی، ۲ نفر متخصص حوزوی و ۱ نفر متخصص روان‌سنجی در این باره که ماده‌های مقیاس تا چه میزان، معرف محتوا و هدف‌های برنامه هستند، استفاده شده و نظرات آن‌ها مؤید این مطلب بود که مقیاس مذکور روایی محتوایی دارد.

به منظور بررسی روایی سازه^۲، تحلیل عوامل اکتشافی^۳ انجام شد. در نمودار اسکری پلات^۴ فرم الف از بین ۲۲ عامل و در فرم ب از بین ۲۴ عامل ارزش ویژه بالاتر از ۱، چهار عامل که

1. content validity
2. construct validity
3. exploratory factor analysis
4. scree plate

نسبت به بقیه ارزش ویژه بالاتری داشتند و بار عاملی بالاتر از ۳/۰ داشتند، مجزا و سؤال‌های چهار عامل براساس مقدار بار عامل به صورت نزولی در جدول‌های ۱ و ۲ ارائه شده است.

جدول ۱: سؤال‌ها و مقدار بار عاملی هر یک از عوامل پرسشنامه الف (N = ۴۷۵)

عامل ۴		عامل ۳		عامل ۲		عامل ۱	
بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال
۰/۶۵۸	۹۸	۰/۶۰۷	۹۲	۰/۶۳۶	۹۹	۰/۶۸۶	۱
۰/۶۳۲	۱۰۰	۰/۵۷۴	۱۰۱	۰/۵۷۴	۱۹	۰/۶۷۱	۳۷
۰/۶۲۷	۷۴	۰/۵۷۲	۹۰	۰/۵۷۲	۴۷	۰/۶۴۰	۵
۰/۵۹۹	۵۸	۰/۵۶۲	۷۷	۰/۵۴۷	۵۶	۰/۶۳۸	۴۲
۰/۵۹۴	۷۰	۰/۵۵۹	۱۰۲	۰/۵۴۱	۸۵	۰/۶۳۳	۴۰
۰/۵۶۶	۳۸	۰/۵۴۵	۶۶	۰/۵۳۸	۶۱	۰/۶۲۸	۲۵
۰/۵۴۱	۳۲	۰/۵۳۶	۶۴	۰/۵۳۲	۷۶	۰/۶۲۰	۹
۰/۵۲۵	۲۴	۰/۵۰۶	۶۸	۰/۴۹۳	۵۲	۰/۶۰۰	۲۷
۰/۴۷۰	۸۷	۰/۴۸۷	۸۸	۰/۴۹۲	۵۳	۰/۵۹۴	۲۳
۰/۴۶۷	۱۵	۰/۴۸۴	۵۹	۰/۴۸۴	۶۹	۰/۵۸۲	۱۴
۰/۴۴۹	۲۰	۰/۴۸۰	۱۰۳	۰/۴۸۳	۸۰	۰/۵۶۴	۱۲
۰/۴۴۸	۱۶	۰/۴۷۶	۱۰۴	۰/۴۸۱	۳۵	۰/۵۶۳	۲۶
۰/۴۲۴	۴۵	۰/۴۷۵	۷۲	۰/۴۷۸	۸۳	۰/۵۶۲	۳۳
۰/۴۱۵	۷۱	۰/۴۶۹	۶۳	۰/۴۶۸	۹۶	۰/۵۵۳	۳
۰/۳۱۱	۵۴	۰/۴۶۲	۴۸	۰/۴۵۸	۶	۰/۵۵۲	۵۰
۰/۲۹۴	۹۷	۰/۴۵۸	۱۳	۰/۴۴۰	۲۲	۰/۵۳۵	۷۵
		۰/۴۴۴	۱۰	۰/۳۸۹	۶۷	۰/۵۲۱	۳۶
		۰/۴۳۸	۷۹	۰/۳۸۵	۸	۰/۵۰۳	۱۸
		۰/۴۳۰	۸۹	۰/۳۸۰	۱۷	۰/۴۹۹	۳۴
		۰/۴۲۰	۶۲	۰/۳۶۴	۲۶	۰/۴۶۰	۳۰
		۰/۴۰۹	۸۲	۰/۳۶۲	۹۱	۰/۴۲۴	۹۴
		۰/۳۹۷	۷۶	۰/۳۴۲	۵۵	۰/۴۱۸	۳۹
		۰/۳۶۷	۶۰	۰/۲۹۷	۸۶	۰/۴۱۴	۴۱
		۰/۳۶۳	۴۶	۰/۲۹۶	۶۵	۰/۴۱۴	۵۷
		۰/۳۶۰	۷	۰/۲۹۲	۴۳	۰/۴۰۴	۴
		۰/۳۴۲	۸۱			۰/۴۰۳	۹۳
		۰/۳۳۲	۹۵			۰/۴۰۱	۱۱
						۰/۳۸۷	۲۱
						۰/۳۸۴	۴۴
						۰/۳۵۳	۳۱

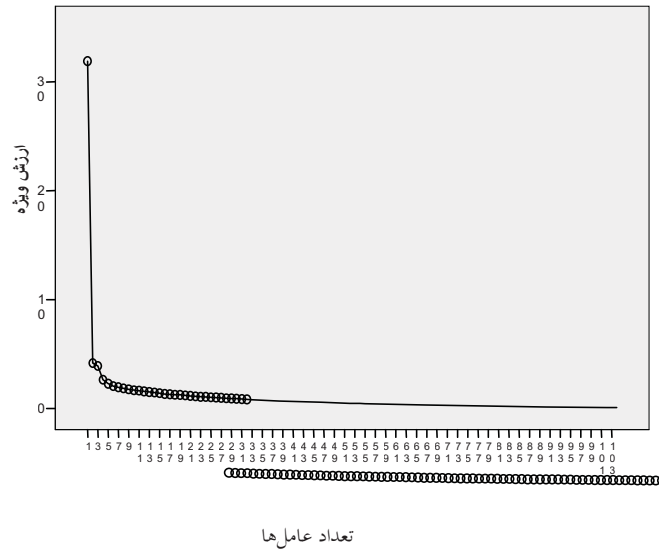
جدول ۲: سؤال‌های و مقدار بار عاملی هر یک از عوامل پرسشنامه ب (N = ۴۶۹)

عامل ۴		عامل ۳		عامل ۲		عامل ۱	
بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال
۰/۵۵۶	۴۲	۰/۶۶۴	۸۱	۰/۶۹۷	۳۳	۰/۶۸۸	۵۳
۰/۵۱۱	۲۴	۰/۶۳۹	۸۵	۰/۶۶۸	۶۱	۰/۶۷۵	۳۵
۰/۵۰۹	۱۶	۰/۶۳۲	۵۵	۰/۶۰۴	۷۷	۰/۶۵۳	۹۴
۰/۴۹۸	۳۲	۰/۶۰۱	۷۴	۰/۵۹۵	۱۰۲	۰/۶۴۴	۷۸
۰/۴۹۲	۱۳	۰/۵۸۱	۷۲	۰/۵۲۴	۲۵	۰/۶۴۴	۶۹
۰/۴۸۰	۸۴	۰/۵۶۵	۸۲	۰/۵۱۴	۷	۰/۶۴۲	۱۸
۰/۴۷۹	۶۲	۰/۵۵۶	۵۷	۰/۵۰۷	۴۳	۰/۶۳۵	۴۰
۰/۴۶۱	۲۷	۰/۵۴۲	۶۷	۰/۵۰۶	۶۰	۰/۶۳۵	۴۷
۰/۴۴۷	۵	۰/۵۳۶	۷۳	۰/۴۹۹	۴	۰/۶۲۴	۱۲
۰/۴۳۷	۴۱	۰/۵۰۴	۷۵	۰/۴۹۸	۵۱	۰/۶۱۹	۳۱
۰/۳۹۷	۸۵	۰/۴۹۲	۸۷	۰/۴۹۷	۱۰۰	۰/۶۰۷	۳۸
۰/۳۷۴	۴۵	۰/۴۹۲	۶۴	۰/۴۸۱	۱۷	۰/۶۰۶	۹
۰/۳۵۱	۷۶	۰/۴۶۴	۵۲	۰/۴۵۸	۴۴	۰/۶۰۲	۲
۰/۳۴۹	۱۱	۰/۴۵۹	۶۵	۰/۳۹۶	۱۴	۰/۶۰۰	۹۶
۰/۳۴۳	۳۷	۰/۴۴۲	۶۸	۰/۳۸۲	۸۹	۰/۵۸۵	۶۳
۰/۳۳۴	۹۹	۰/۴۰۶	۱۰۴	۰/۳۳۲	۱۰۱	۰/۵۶۸	۸۰
۰/۳۲۱	۳۶	۰/۴۰۳	۳۹			۰/۵۵۴	۹۷
۰/۳۰۱	۵۶	۰/۳۹۸	۹۵			۰/۵۴۹	۷۹
		۰/۳۵۵	۱۰۳			۰/۵۴۴	۱
		۰/۳۵۲	۲۳			۰/۵۳۶	۷۱
						۰/۵۳۳	۲۰
						۰/۵۳۲	۵۹
						۰/۵۲۶	۸۸
						۰/۵۲۵	۹۱
						۰/۵۱۲	۲۶
						۰/۵۰۴	۲۹
						۰/۵۰۱	۴۶

ادامه جدول ۲: سؤال‌های و مقدار بار عاملی هر یک از عوامل پرسشنامه ب (N = ۴۶۹)

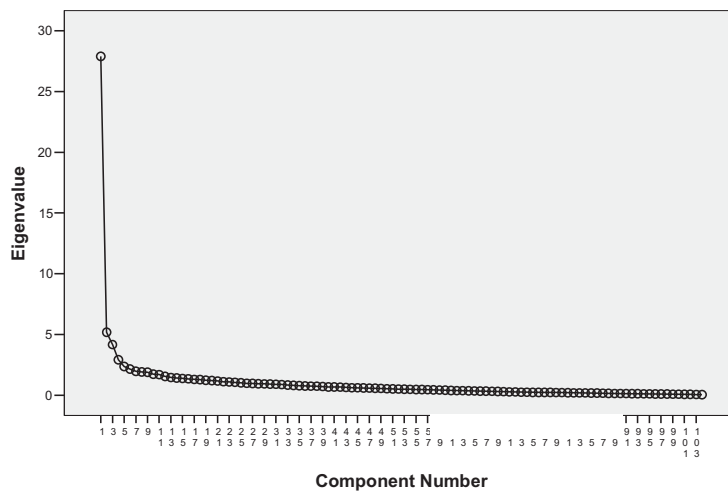
عامل ۴		عامل ۳		عامل ۲		عامل ۱	
بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال	بار عاملی	شماره سؤال
					۰/۴۹۷	۱۹	۶۴
					۰/۴۹۵	۱۰	۶۵
					۰/۴۹۲	۸	۶۶
					۰/۴۷۹	۵۴	۶۷
					۰/۴۷۶	۴۸	۶۸
					۰/۴۷۴	۹۸	۶۹
					۰/۴۷۱	۳۴	۷۰
					۰/۴۶۵	۴۹	۷۱
					۰/۴۶۳	۹۲	۷۲
					۰/۴۶۱	۲۸	۷۳
					۰/۴۵۶	۸۶	۷۴
					۰/۴۴۷	۸۳	۷۵
					۰/۴۲۸	۶۶	۷۶
					۰/۳۷۳	۹۰	۷۷
					۰/۳۶	۷۰	۷۸
					۰/۳۵۷	۲۲	۷۹
						۵۰	۸۰
						۳	۸۱
						۳۰	۸۲
						۲۱	۸۳
						۹۳	۸۴
						۶	۸۵
						۱۵	۸۶

به منظور نامگذاری عامل‌ها، تک‌تک سؤال‌های هر یک از عامل‌های ۴ گانه بررسی و مشخص شد که اکثر سؤالات عامل ۱ مربوط به ارتباط انسان با جهان هستی، به طور مثال "امروزه دین اسلام می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای اجتماعی جوامع باشد"، عامل ۲ مربوط به ارتباط با خود به طور مثال "به خاطر نعمت‌های زیاد خداوند به ما، شکرگزار او هستم"، عامل ۳ مربوط به ارتباط با دیگران "برای حل مشکلات دیگران تلاش می‌کنم" و عامل ۴ مربوط به ارتباط با خدا است "چرخش هستی در دست تدبیر خالق یکتاست". این نامگذاری با مبانی نظری تعریف دینداری در پژوهش حاضر کاملاً همخوانی دارد.

نمودار ۱. نمودار اسکری پلات تحلیل عاملی پرسشنامه الف

Scree Plot

نمودار ۲. نمودار اسکری پلات تحلیل عاملی پرسشنامه ب

به منظور بررسی همسانی درونی^۱ عامل‌ها، همبستگی هر یک از ماده‌ها با مؤلفه مربوطه آن به دست آمد. ضریب همبستگی‌های به دست آمده نشان دهنده همبستگی بالای ماده‌ها با عامل‌ها می‌باشد. همچنین ضریب همبستگی پیرسون بین عوامل مقیاس با سؤال‌های بخش گمانه‌سنجی مقیاس محاسبه شد که در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: جدول ضرایب همبستگی پیرسون مقیاس با سؤال‌های بخش گمانه‌سنجی (N=۴۶۹)

متغیر	ارتباط با جهان	ارتباط با خود	ارتباط با دیگران	ارتباط با خدا
خود	۰/۴۸*	۰/۵۳*	۰/۴۷*	۰/۴۳*
پدر	۰/۳۹*	۰/۵۰*	۰/۴۲*	۰/۲۴*
مادر	۰/۳۶*	۰/۴۸*	۰/۴۰*	۰/۲۶*
اقوام نزدیک	۰/۴۳*	۰/۵۱*	۰/۴۲*	۰/۲۸*
اقوام دور	۰/۳۱*	۰/۳۵*	۰/۲۸*	۰/۱۶*
دوستان	۰/۴۵*	۰/۵۰*	۰/۴۸*	۰/۳۷*
همکلاسی	۰/۴۰*	۰/۴۷*	۰/۴۸*	۰/۳۴*
دبیران	۰/۲۳*	۰/۳۰*	۰/۳۲*	۰/۱۹*
ناآشنایان	۰/۲۰*	۰/۲۶*	۰/۲۶*	۰/۱۳*

*p<۰/۰۱

جدول ۳ نشان می‌دهد که رابطه بین عوامل موجود در مقیاس با گمانه‌سنجش خود، پدر و مادر (افرادی که شناخت دقیق‌تر از فرد دارند) منفی و با گمانه‌سنجش اقوام نزدیک، اقوام دور، دوستان، همکلاسی‌ها، دبیران و ناآشنایان مثبت است، که فرد آشنائی مختصر با آنها دارد.

اعتبار

اعتبار یک ویژگی وسیله اندازه‌گیری است که عمدتاً به دقت نتایج حاصل از آن اشاره می‌کند (سیف، ۱۳۸۴). در این پژوهش به منظور بررسی اعتبار مقیاس‌ها از روش همسانی درونی و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ ارائه شده در جدول ۴ برای عامل‌های مقیاس که نشان دهنده اعتبار بالای هر دو فرم مقیاس است.

1. internal consistency

جدول ۴: تعداد ماده‌ها و ضرایب آلفای کرونباخ و ضریب دو نیمه کردن عامل‌های مقیاس دینداری دانش‌آموزان (فرم الف و ب)

فرم ب			فرم الف			عامل‌ها
ضریب دو نیمه کردن	آلفای کرونباخ	تعداد ماده	ضریب دو نیمه کردن	آلفای کرونباخ	تعداد ماده	
۰/۹۴	۰/۹۵	۵۰	۰/۸۸	۰/۹۱	۳۶	ارتباط با جهان هستی
۰/۸۵	۰/۸۷	۱۶	۰/۸۹	۰/۹۲	۳۵	ارتباط با خود
۰/۸۶	۰/۸۶	۲۰	۰/۹۱	۰/۹۲	۲۷	ارتباط با دیگران
۰/۷۷	۰/۷۷	۱۸	۰/۸۸	۰/۸۹	۱۶	ارتباط با خدا

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، در هر دو فرم ضرایب آلفای کرونباخ عوامل، مطلوب بوده و فقط در فرم ب عامل ارتباط با خدا، این ضریب پایین‌تر از ۰/۸۰ است. ضریب همبستگی دو نیمه این عوامل نیز در حد خوبی بوده و فقط در عامل ارتباط با خدا در فرم ب، این مقدار ۰/۷۷ است.

بحث و نتیجه‌گیری

سنجش دینداری یکی از موضوعاتی است که امروزه، توجه روان‌شناسان و جامعه‌شناسان را به خود جلب کرده است. مقیاس‌های متفاوتی نیز در این مورد ساخته شده است، اما مقیاسی که با استفاده از مبانی نظری اسلام ساخته شده و در قشر نوجوان ایرانی استانداردیابی شده باشد، کمتر به چشم می‌خورد. لذا در این پژوهش سعی شده است این مهم تحقق یابد. از ویژگی‌های روان‌سنجی ابزارها می‌توان به روایی و اعتبار اشاره کرد. در مطالعه حاضر برای تعیین روایی محتوایی از نظر متخصصان روان‌شناسی، حوزوی و روان‌سنجی استفاده شده است. برای بررسی روایی سازه نیز تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. این تحلیل نشان داد که هر یک از فرم‌های مورد مطالعه، از ۴ عامل عمده ارتباط با جهان هستی، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران و ارتباط با خدا تشکیل یافته‌اند. این یافته با یافته‌های خدایاری و همکاران (۱۳۸۵) در جمعیت دانشجویی همخوانی دارد. در ضمن یافته فوق بیان‌کننده آن است که دینداری یک پدیده تک مؤلفه‌ای نبوده و چنانچه در

مطالعات متعدد داخلی و خارجی چند مؤلفه‌ای بودن آن تأیید شده است از جمله وون و هوگل^۱ (۱۹۰۸ به نقل از وولف^۲، ۱۹۹۱) سه جزء مهم (سنتی، عقلانی و شعوری و ارادی) در باورها و رفتار مذهبی را تعریف کرد. پرات^۳ (۱۹۲۰، به نقل از وولف، ۱۹۹۱) طبقه‌بندی دیگری با چهار عنوان سنتی، عقلانی، عرفانی و عملی و اخلاقی تعریف کرد. گلاک (۱۹۶۲)، به نقل از وولف (۱۹۹۷) پنج طبقه با عنوان عبارتی، عقلی، ایدئولوژیکی، تجربی و پیامد آثار دین در زندگی را مشخص کرد. در مطالعه‌های داخلی نیز دینداری برحسب مؤلفه‌های متفاوتی تعریف و ابزار اندازه‌گیری برای آن ساخته شده است. که برخی از طبقه‌بندی‌ها براساس تعریف نظری و برخی براساس تحلیل عاملی می‌باشد. باقری و همکاران، (۱۳۷۸) در تحلیل عاملی پرسشنامه ۶۱ سؤالی مقیاس عمل سنجی براساس مبادی اسلامی به چهار عامل دست یافتند که عامل فقط شناختی یا ارادی نبودند، بلکه عامل‌ها در ارتباط با جهان هستی، با دیگران و خود جهت‌گیری خاصی را نشان دادند، طالبان (۱۳۷۸) براساس الگوی گلاک و استارک (۱۹۶۵) پرسشنامه‌ای با ۲۵ سؤال و برای اندازه‌گیری چهار مؤلفه اعتقادی، مناسکی دین، عاطفی دین و پیامدی دین ساخت. آذربایجانی (۱۳۸۰) پرسشنامه‌ای ۶۶ سؤالی جهت‌گیری مذهبی دانشجویان با ۱۰ مقوله (رابطه انسان و دین، انسان و خدا، انسان و آخرت، اولیای دین، اخلاق فردی، روابط اجتماعی، معیشت، خانواده، ابعاد جسمی، انسان و طبیعت) را تهیه کرد. این ۴ عامل عمده با تعریف دینداری در این پژوهش مطابقت دارد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت روایی این مقیاس مناسب است. مشخص شدن چهار عامل در فرم الف و ب پرسشنامه سنجش دینداری با دیدگاه شهید محمد باقر صدر و ابوحامد غزالی درباره تعریف مسلمان بودن منطبق است. شهید محمد باقر صدر اهداف واسطه‌ای تربیتی اسلام را در چهار مقوله رابطه انسان با خداوند، باخود، با دیگران و با طبیعت تعریف کرده است. هم‌چنین ابوحامد غزالی مسلمان بودن را در پرتو چهار معرفت داشته است: معرفت نفس یا به خود، معرفت به خدا، معرفت به دنیا و معرفت به آخرت. که این چهار معرفت ارکان مسلمانی تعریف شده است.

-
1. Van & Hogole
  2. Wulf
  3. Prat

به منظور محاسبه اعتبار از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ فرم الف ۰/۹۷ و فرم ب ۰/۹۶ است که نشان دهنده اعتبار بالای هر دو فرم مقیاس است.

همچنین، ضریب همبستگی بین مؤلفه های مقیاس با بخش گمانه سنجی پرسشنامه ها محاسبه شد. نتایج حاکی از آن است که بین تمام مؤلفه های مقیاس با پرسش های گمانه سنجی خود، پدر و مادر همبستگی منفی و معناداری وجود دارد. در حالی که بین تمام مؤلفه های مقیاس با پرسش های گمانه سنجی اقوام نزدیک، اقوام دور، دوستان، همکلاسی، دبیران و افراد ناآشنا همبستگی مثبت و معنادار دارد. این نتیجه احتمال دارد ناشی از این نکته باشد که خود فرد، پدر و مادر از نگرش دینی فرد ارزیابی ضعیفی دارند، ولی به علت بافت دینی جامعه ما که داشتن نگرش های دینی نوعی ارزش محسوب می شود و افراد می خواهند خود را از این نظر در سطح بالایی جلوه دهند، اقوام و دوستان و همکلاسی و دبیران و افراد ناآشنا ارزیابی بالایی از نگرش دینی فرد دارند. همبستگی منفی بین مؤلفه های دینداری با پرسش های گمانه سنجی خود، پدر و مادر می تواند توجیه شود که از نظر خود دانش آموز، دینداری خود او به طور کلی و برداشتی که از نگرش پدر و مادر او نسبت به دینداری خود دارد، ضعیف است یا وقتی متفاوت است، که دینداری به طور مشخص به صورت سؤال های مجزا سنجیده می شود.

از محدودیت های پژوهش اینکه با توجه به سنجش یک موضوع حساس در پژوهش حاضر (دینداری)، در فرایند انجام دادن هماهنگی با مراکز متولی در آموزش و پرورش و اجرای پرسشنامه ها، پژوهشگران با موانعی مواجه شدند. از جمله در برخی مدارس اجازه اجرای پرسشنامه ها به صورت کامل را داده نشد. لذا لازم است متذکر شود که در تعمیم نتایج و استنباط های انجام شده براساس یافته ها این امر لحاظ شود.

در آخر می توان نتیجه گرفت که، این مقیاس با توجه به روایی و اعتبار مناسب، مقیاس مناسبی برای سنجش دینداری دانش آموزان دبیرستانی و پیش دانشگاهی است، ولی از آنجا که این پژوهش در دانش آموزان شهر تهران انجام شده است، به منظور دستیابی به مقیاسی مناسب جهت کل دانش آموزان ایران، نیاز به تحقیقات بیشتر است. لذا پیشنهاد می شود پرسشنامه سنجش دینداری دانش آموزی که مبتنی اصول و عقاید دانشمندان اسلامی طراحی شده است و در مطالعه میدانی میان دانش آموزان و در سطح ملی مطالعه شود.

منابع

- آذربایجانی، مسعود، (۱۳۸۵). *آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*، پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی بالینی، پژوهشکده، حوزه و دانشگاه قم.
- افشاری، رضا، (۱۳۸۵). *سنجش میزان دینداری دانش‌آموزان دوره متوسطه (گزارش تحقیق)*، ستاد اعتلای استان همدان.
- باقری، خسرو، زهره خسروی و حسین اسکندری، (۱۳۷۸). *ساخت و اعتباریابی مقیاس عمل سنجی بر اساس دیدگاه اسلامی، پژوهش منتشر نشده.*
- خدایاری فرد، محمد؛ علی نقی فقیهی؛ باقر غباری بناب، محسن شکوهی یکتا، و احمد پژوه، (۱۳۸۵). *گزارش نهائی طرح پژوهشی ساخت و هنجاریابی مقیاس دینداری در جامعه دانشجوی کشور، دانشگاه تهران، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی.*
- خدایاری فرد، محمد؛ عباس رحیمی نژاد؛ علی نقی فقیهی؛ باقر غباری بناب؛ محسن شکوهی یکتا، مسعود آذربایجانی؛ حیدر علی هومن؛ مرتضی منطقی؛ محسن پاک‌نژاد؛ سیدحسین سراج‌زاده؛ سید محسن فاطمی و سعید اکبری زردخانه، (۱۳۸۸). *گزارش نهائی طرح پژوهشی آماده‌سازی مقیاس دینداری و ارزیابی سطوح دینداری اقشار مختلف جامعه ایران (مراکز استان‌ها)*، دانشگاه تهران، دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی.
- خدایاری فرد، محمد؛ روح الله شهابی و سعید اکبری زردخانه، (بی‌تا). *رابطه دینداری و خودکنترلی با گرایش به مصرف مواد مخدر در دانشجویان، مجله رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.*
- سراج زاده، حسین، (۱۳۷۷). *نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن، فصلنامه نمایه پژوهش، شماره ۷ و ۸.*
- سیف، علی اکبر، (۱۳۸۴). *اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی، تهران، دوران.*
- شیر شاهی، ذبیح اله، (۱۳۷۸). *بررسی نظرات دانش‌آموزان دبیرستانی درباره ارزش‌ها و اعتقادات مذهبی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.*
- طالبان، محمدرضا، (۱۳۷۸). *بررسی تجربی دینداری نوجوانان کشور، وزارت آموزش و پرورش، دفتر توسعه و امور پرورشی.*

طاهری، زینب؛ الهام گلی نژاد و محمد عموزاد، (۱۳۸۷). بررسی رابطه ی جهت گیری دینی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه تهران. مجموعه مقالات چهارمین سمینار بهداشت روانی دانشجویان. ص ۲۸۳.

طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۵۶). آموزش دین، تهران، جهان آرا. طباطبایی، محمد، (۱۳۸۲). ساخت و هنجاریابی آزمون پایبندی به دین برای دانش آموزان دوره های متوسطه و پیش دانشگاهی شهر یزد، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی استان یزد، شورای پژوهشی.

کلینی، ابی جعفر محمدبن یعقوب بن اسحاق، (۱۳۷۷). اصول کافی ج ۲، ترجمه سید جواد مصطفوی، تهران، فرهنگ اهل بیت (چاپ دوم).

لاریجانی، محمد معتقد، (۱۳۸۱). ساخت آزمون باور دینی و هنجاریابی آن برای دانش آموزان سال سوم دبیرستان شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی، دانشکده روان شناسی و علوم اجتماعی.

مطهری، مرتضی، (۱۳۶۹). فطرت، تهران، صدرا.

معنوی پور، داود، (۱۳۸۰). چکیده مقالات همایش مبانی نظری و روان سنجی مقیاس های دینی، تهران، زیتون.

میرمهدی، رضا و ذبیح پیرانی، (۱۳۸۷). بررسی رابطه عمل به باورهای دینی و وضعیت بهداشت روانی در دانشجویان دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، مجموعه مقالات چهارمین سمینار بهداشت روانی دانشجویان، ص ۱۰۰۷.

موسوی، رقیه و سعید اکبری زردخانه، (بی تا). بررسی رابطه سلامت روان و دینداری در بین دانشجویان دانشگاه تهران، تازه ها و پژوهش های مشاوره، دانشگاه تربیت معلم، تهران.

نیکخواه، هدایت اله، (۱۳۸۰). سنجش دینداری جوانان و عوامل موثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

Abu Raiya, H, (2006). *A psychological measure of Islamic religiousness: Evidence for relevance, reliability, and validity*. Bowling Green, OH: Unpublished doctoral dissertation, Bowling Green State University.

- Abu Raiya, H & Pargament, K. I, (2007). Lessons Learned and Challenges Faced in Developing the Psychological Measure of Islamic Religiousness, *Journal of Muslim Mental Health*, 133-154.
- Allport, G. W & Ross, J. M, (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-443.
- Benson, Donahue & Erickson, (1993), faith Maturity scale, *Measures of religiosity, chapter*, 4, 171-173.
- Bierman, A, (2008). Does Religion Buffer the Effects of Discrimination on Mental Health? Differing Effects by Race, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(4), 551-565.
- Dezutter, J, Soenens, B & Hutsebaut, D, (2006). Religiosity and mental health: A further exploration of the relative importance of religious behaviors vs. religious attitudes, *Personality and Individual Differences*, 40, 807-818.
- Francis, L, (1992). Christian Moral Values scale, *measures of religiosity, chapter* 7, 247-243.
- Ghorbani, N, Watson, P. J, Ghramaleki, A F, Morris, R. J & Hood, R. W, (2000). Muslim Attitudes Towards Religion Scale: Factors, validity, and complexity of relationships with mental health in Iran. *Mental Health, Religion and Culture*, 3, 125-132.
- Gibson, C & Francis, L, (1996). Christian fundamentalist belief scale. *Measures of religiosity, chapter*, 12. 418.
- Glorck & Stark, (1966). Dimention of religion commitment, *The measured of religiosity, chapter*, 8, 279-292.
- Hunt, R & King, M, (1971). The intrinsic-extrinsic concept: A Review and evaluation, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 10, 339-356.
- Jackson, C & Francis, L, (2004). Are interactions in Gray's reinforcement semsitivity hypothesis, *Personality and individual differences*, 36, 1197-1209.
- King, Speck & Thomas, (1995). Royal free Interview for Religious and Spiritual Belifes, *Masures of religiosity, chapter*, 6. 351-358.
- Klein, H, Elifson, K. W & Sterk, C. E, (2006). The relationship between religiosity And drug use among at risk women, *Journal of Religion and Health*, 45(1), 40- 56.
- Maltby, J, (1998). Church attendance and anxiety change, *Journal of Social Pscology*, 138(4), 537-538.
- Merrill, R. M, Folsom, J. A & Christopherson, S. S, (2005). The influence of family religiosity on adolescent substance use according to religious preference, *Social Behavior and Personality*, 33(8), 821-836.

- Rippentrop, A. E, Altmaier, E. M, Chen, J. J, Found, E. M & Keffala, V. J, (2005). The relationship between religion/spirituality and physical health, *mental health, and pain in a chronic pain population*, *Pain*, 116, 311–321.
- Sahin, A & Francis, L. J, (2002). Assessing attitude toward Islam among Muslim adolescents: The psychometric properties of the Sahin-Francis Scale, *Muslim Education Quarterly*, 19(4), 35– 47.
- Sciarra, D. T. & Gushue, G. V, (2003). White racial identity development and religious orientation, *Journal of Counseling and Development*, 81, 473-482.
- Smith, C, (2003). Theorizing religious effects among American adolescents. *Journal for the scientific study of religion*; 42, 17-30.
- Smith, C, Denton, M, Faris, R & Regneus, M, (2003). Mapping American adolescent religious participation, *Journal for the scientific study of religion*, 41 (4). 597-612.
- Vaillanta, G, Templeton, J, Ardelt, M & Meyer, S. E, (2008). The natural history of male mental health: Health and religious involvement, *Social Science & Medicine*, 66, 221–231.
- Wilde, A. & Joseph, S, (1997). Religiosity and personality in a Moslem context. *Personality and Individual Differences*, 23, 899–900.
- Wulff, D.M, (1997). *Psychology of Religion: Classic and contemporary views (2nd edition)*, New York, Wiley.

